

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
РАДА ДИРЕКТОРІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ТРАНСПОРТУ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НУ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МОВА Й ЛІТЕРАТУРА У ВИМІРАХ СЬОГОДЕННЯ: МОВознавчий та ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ (до Міжнародного дня рідної мови)

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів

ЧЕРНІГІВ
21–22 ЛЮТОГО 2024 РОКУ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ «ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО
РАДА ДИРЕКТОРІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ТРАНСПОРТУ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НУ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

**МОВА Й ЛІТЕРАТУРА У ВИМІРАХ
СЬОГОДЕННЯ: МОВОЗНАВЧИЙ ТА
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ
(до Міжнародного дня рідної мови)
Матеріали
IV Всеукраїнської
науково-практичної конференції
педагогічних, науково-педагогічних працівників та
студентів**

*Перелік міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференцій
у 2024 році (Лист ІМЗО від 04.01.2024 №21/08-7)*

Чернігів
21 – 22 лютого 2024 року

УДК 811. 161.2 (076.6)

М75

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 10 від 29.02.2024 р.

Редакційна колегія:

- Новомлинець О.О. ректор Національного університету «Чернігівська політехніка», доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат Премії Кабінету Міністрів України
- Радченко В.М. голова Ради директорів закладів фахової передвищої освіти Чернігівської області, директор Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж транспорту та комп'ютерних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка», кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України
- Заліський А.А. ректор Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат філософських наук, доцент, заслужений працівник освіти України
- Давидова Т.М. начальник відділу професійної, вищої освіти і науки Управління освіти і науки Чернігівської обласної державної адміністрації, кандидат педагогічних наук
- Грона Н.В. доктор педагогічних наук, доцент, викладач-методист, голова циклової комісії викладачів української мови і літератури Комунального закладу «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради
- Ковальова І.О. кандидат філологічних наук, доцент кафедри філософії і суспільних наук Національного університету «Чернігівська політехніка»
- Молочко С.Р. завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання, методист відділу суспільно-філологічних дисциплін Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського, регіональний координатор мовно-літературної освітньої галузі НУШ
- Ющенко В.В. голова методичного об'єднання викладачів філологічних дисциплін закладів фахової передвищої освіти Чернігівської області, викладач-методист Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж транспорту та комп'ютерних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»

М75 **Мова й література** у вимірах сьогодення: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів (м. Чернігів, 21-22 лютого 2024 р.). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 436 с.

Збірник містить статті учасників IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мова й література у вимірах сьогодення: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти», яка була присвячена Міжнародному дню рідної мови. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону в галузі філології та лінгводидактики.

Для науково-педагогічних працівників, магістрів, магістрантів, учителів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність наведених фактів, власних імен, географічних назв, цитат, статистичних даних, галузевої термінології, інших відомостей. Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», під час використання наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов'язковим.

УДК 811. 161.2 (076.6)

© НДУ ім. М. Гоголя, 2024

Кульбаська Олена Валентинівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
o.kulbabska@chnu.edu.ua

МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИЙОМУ ЕТИМОЛОГІЗАЦІЇ СИНТАКСИЧНИХ ТЕРМІНОПОНЯТЬ У ВИФОРМУВАННІ ЛІНГВІСТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ФІЛОЛОГІВ-БАКАЛАВРІВ

Анотація. У центрі наукового опису перебуває синтаксичний термін як репрезентант інформації про зміст поняття, його присутні ознаки. Обґрунтовано доцільність виокремлення трьох компонентів готовності студентів до роботи із синтаксичною термінологією: мотиваційний, інтелектуальний та операційний. Під час практичних занять запропоновано використання завдань «Лексикографічний паспорт терміна», «Діалог цитат», «Синтаксичний словник-мінімум».

Ключові слова: синтаксис, синтаксична компетентність, історіографія, етимологізація, термінопоняття, лексикографія, ЗВО, інтерактивні методи і прийоми.

«Історія термінології – це не лише національна проблема, а й безумовно, міжнаціональна, бо пов'язана з історією світової науки та міжнародних узаємозв'язків. Кожне наукове відкриття супроводжується новою назвою, що належить до терміносистеми певної наукової галузі, й уже звідти наукове поняття переходить в інші мови світу, зберігаючи назву, придуману автором, або ж, навпаки, отримує свою, національну номінацію» [1, с. 10]. Отож проблема вибору національної або чужомовної назви на позначення наукового поняття є актуальною ономасіологічною проблемою термінології.

Історіографія лінгвістичної терміносистеми української мови загалом та синтаксичної зокрема фіксує значну кількість одиниць, що зазнавали змін з огляду на принцип науковості й у сучасних реаліях можуть стати для здобувачів освіти ефективним способом виформування лінгвістичного мислення, навичок виокремлення ознак поняття та зіставлення їх із лексичним значенням терміна, утвореного внаслідок розчеплення полісемії чи афіксального словотворення.

Поділяємо констатацію В. Шляхової, що «методика викладання мови поки що недостатньо розробила шляхи презентації термінів з урахуванням їх природи та лінгвістичних характеристик; учителі традиційно обмежуються повідомленням термінолексми до чи після формулювання визначення поняття, інколи записують її на дошці. Потім, якщо термін запозичений, з'ясовують його походження і первинне значення. Терміни, що належать до корінної лексики, семантизуються дуже рідко, хоча педагоги інтуїтивно відчують потребу такого методичного прийому» [3, с. 7]. У цьому аспекті *пріоритетним завданням* вважаємо посилити підготовку студентів-філологів до термінологічної роботи в процесі опанування програмового матеріалу з основних і вибіркових лінгвістичних дисциплін або в ході педагогічної/ асистентської практик у закладах загальної середньої освіти і ЗВО.

Лінгводидакти (Т. Коростянець, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Шляхова та ін.) обґрунтовують доцільність виокремлення трьох компонентів готовності до формування наукових понять у студентів I та II рівнів вищої освіти, наприклад: *мотиваційний* (розуміння значущості засвоєння системи наукових понять), *інтелектуальний* (поінформованість про сутність і специфіку програмових понять і їх визначень) та *операційний* (узагальнення інформації щодо оволодіння технологією формування наукових понять; обґрунтування ефективності прийомів стимуляції діяльності учнів/студентів щодо засвоєння понять мовознавчої науки; оновлення методів опанування засобами діагностики, критеріями виокремлення їх рівнів). Солідаризуючись із концепцією українських дослідників, презентуємо авторський досвід опрацювання синтаксичної термінології зі студентами-україністами 3 курсу (спеціальність 035 – філологія та 014 – середня освіта).

Починаючи з першої лекції та практичного заняття, ставимо собі за мету забезпечити мотиваційний аспект готовності до такої роботи, тобто сформувані переконання третьокурсників, що основна функція термінів – бути носіями специфічної інформації про наукові поняття, а отже, кожному носієві мови необхідно вміння правильно й доцільно оперувати термінологією певної галузі знань.

Інтелектуальний компонент засвоєння термінопонять уґрунтовано на теоретичних знаннях студентів про термін як лексичну одиницю (лексикографічна робота) та поняття як одиницю логіки (узагальнення інформації з енциклопедій, глосаріїв, довідників тощо), про вимоги до терміна і спеціалізацію його афіксів, про системні відношення у складі термінолексики. Наприклад, використовуючи метод **мозкового штурму**, пропонуємо студентам розв'язати проблемне питання щодо мінімальної одиниці синтаксису. У ході актуалізації опорних знань з'ясуємо, що *словосполучення*, яке в школі витлумачують як мінімальну одиницю, насправді є конструкцією з двома й більше повнозначними компонентами-словформами, пов'язаними синтаксичним зв'язком для вираження певного граматичного значення (семантико-синтаксичних відношень). Отож його не можемо деференціювати як «мінімальна одиниця». На наступному етапі ставимо собі за мету встановити взаємозв'язок поняття «мінімальна синтаксична одиниця» з іншими рівнорядними: якому поняттю підпорядковується (синтаксис), яке місце посідає в системі одиниць *-емного* рівня (пор.: *лексика – лексема, фонетика – фонема, фразеологія – фразема* тощо). Отже, робимо висновок про *синтаксему* як мінімальну (неподільну) одиницю синтаксису, а далі, аналізуючи словосполучення, різнотипні речення та складне синтаксичне ціле, визначаємо конструктивні та функційно-семантичні ознаки синтаксем – базових і вторинних – у структурі простого речення.

Інтелектуальний компонент готовності студентів уґрунтовано також на відомостях про становлення терміносистеми граматики, про терміни-архаїзми. Щоб узагальнити й унаочнити історіографічну синтаксичну інформацію варто спланувати **групову проєктну діяльність** із першоджерелами, що зберігаються у відділі рідкісної книги Наукової бібліотеки університету (праці Л. Зизанія, М. Смотрицького, М. Осадци, С. Смаль-Стоцького, О. Огоновського, Є. Тимченка, І. Огієнка, О. Синявського, С. Смеречинського, О. Курило та ін.). Наприклад, підготувати етимологічну довідку чи коментар про конкретне термінопоняття.

На завершальному етапі проєкту студенти виконують завдання «**Лексикографічний паспорт терміна**»: *Порівняйте визначення синтаксису як розділу граматики в сучасних наукових працях, лінгвістичних словниках та термінологічних енциклопедіях, що їх рекомендовано до вивчення теми. З огляду на поліаспектність витлумачень укладіть лексикографічний паспорт цього граматичного терміна, скориставшись зразком словникової статі [див.: 2].* У висновках до пошукової роботи студенти зрозуміють, що в перших слов'янських граматиках зафіксовано фонетичну варіантність *сунтаґіс / сунтаґісь; сунтаґіс / сунтаґи(с)*. У джерелах ХІХ ст. переважають старослов'янські варіанти: *сочиненіє, сочиненія, словосочиненіє, словосочиненьє, словосочиненьє*, також засвідчено вплив польської мови – *складніє, склáдня*. У працях першої половини ХХ ст. функціонують номінації грецького походження: *синтаксисъ, синтаксис, сінтаксіс, синтакса*, а також польського з наголосом на останньому складі: *складня́*. Прикметно, що з огляду на назву *синтакса* граматисти кінця ХІХ – початку ХХ ст. прагнули надати грецькій номінації українського характеру та посилити інтерес до власних напрацювань. Студентам цікаво дізнатися, що етимологічно «синтаксис» походить із військової лексики: у перекл. із гр. *syntaxis* – «розташування частин, побудова, сполучення, порядок» (слово «тактика» – послідовність дій – має той самий корінь).

Ефективною, за нашими спостереженнями, є завдання «**Діалог цитат**»: *Прокоментуйте цитати про синтаксис як розділ граматики і як власне мовну систему. Самостійно доберіть вислови мовознавців, письменників, культурних діячів про роль синтаксису у виформуванні ключових і предметних компетентностей мовців. Поміркуйте, як можна використати такий ілюстративний матеріал у майбутній професійній діяльності?*

Операційний компонент готовності полягає у вмінні студентів обирати формат презентації терміна з огляду на його лінгвістичні та методичні характеристики, що сприятимуть осмисленому запам'ятовуванню програмового матеріалу.

Загалом історія синтаксичних номінацій відображає пріоритети мовознавців у виборі того чи того терміна. Навчити здобувачів освіти аналізувати походження, структуру й семантику термінопоняття – означає навчити виявляти історично закарбовану в ньому інформацію про зміст поняття, його присутні ознаки та функції.

Список використаних джерел:

1. Кочан І. М. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології : навчальний посібник. К. : Знання, 2013. 294 с.
2. Кульбабська О. В. Лексикографічний портрет «цариці мовознавчих наук» у синтаксичних студіях Івана Огієнка. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. зб. Кам'янець-Подільський : КПНУ імені Івана Огієнка, 2017. Вип. ХІV. С. 144–151. (Серія філологічна). URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/248009/245288>*
3. Шляхова В. Етимологізація синтаксичного терміна як методичний прийом. *Українська мова і література в школі. 1999. № 2. С. 7–9.*